

อำนาจกับระบบการปกครองของคณะสงฆ์
POWER AND THE ADMINISTRATIVE SYSTEM OF THE MONASTIC
COMMUNITY

พระครูปลัดประวิทย์ วรธมโม
Teacher Ladprawit Watthamo
อนุพันธ์ อภิชยานุภาพ
Anuphan Apichayanaphap
สรวิษฐ์ วงษ์สะอาด
Soravite Wongsaad
ปัญญา คล้ายเดช
Panya Akdej
กมลพร คิ้มแหน
Kamolporn Kimnae

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
Mahachulalongkornrajavidyalaya
UniversityBuddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College
Email sorawit062231@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 31 ตุลาคม 2568

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 15 พฤศจิกายน 2568

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 22 พฤศจิกายน 2568

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์วิเคราะห์เรื่อง “อำนาจกับระบบการปกครองของคณะสงฆ์” พบว่าอำนาจในพระพุทธศาสนาไม่ตั้งอยู่บนการบังคับด้วยกฎหมาย แต่ตั้งอยู่บน “ธรรมาธิปไตย” ที่เป็นอำนาจแห่งธรรมที่ใช้อย่างมีปัญญาและเมตตาเพื่อความสงบสุขของสงฆ์ ระบบการปกครองคณะสงฆ์เริ่มตั้งแต่สมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงวาง “สังฆวินัย” เพื่อกำกับพฤติกรรมและรักษาความสามัคคีของหมู่สงฆ์ ก่อนจะพัฒนาเป็นระบบรวมศูนย์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไทย อำนาจทางพุทธศาสนามีวิวัฒนาการสามระยะ ได้แก่ 1) พุทธาธิปไตย พระพุทธองค์ทรงเป็นศูนย์กลางอำนาจโดยธรรม 2) สวกาธิปไตย กระจายอำนาจสู่สาวกผู้ใหญ่ และ 3) สังฆาธิปไตย ให้คณะสงฆ์เป็นผู้ใช้อำนาจโดยยึดพระธรรมวินัยเป็นธรรมนูญสูงสุด หลังพุทธปรินิพพาน พระธรรมวินัยจึงกลายเป็น “ศาสดาแทนพระองค์” และเป็นกฎหมายสูงสุดของสงฆ์ อำนาจของคณะสงฆ์จึงต้องอยู่ภายใต้ธรรม มิใช่เพื่อผลประโยชน์ส่วนตน เช่นกรณีพระเทพทัต การปกครองคณะสงฆ์ที่ดีต้องใช้ “อำนาจแห่งธรรม” เพื่อเกื้อกูลหมู่สงฆ์และอารังความมั่นคงของพระศาสนา.

คำสำคัญ: อำนาจ, การปกครอง, คณะสงฆ์

Abstract

This academic article aims to analyze the topic of “Power and the Sangha Governance System.” It finds that power in Buddhism is not based on legal enforcement, but on “Dhamma-discipline,” which is the power of Dhamma used wisely and compassionately for the peace of the Sangha. The Sangha governance system began during the Buddha’s time. The Buddha laid down the “Sangha-Vinaya” to regulate the behavior and maintain unity of the Sangha before developing into a centralized system according to the Thai Sangha Act. Buddhist power has evolved in three stages: 1) Buddha-discipline, in which the Buddha is the center of power by Dhamma; 2) Disciple-discipline, in which power is decentralized to senior disciples; and 3) Sangha-discipline, in which the Sangha exercises power by adhering to the Dhamma-Vinaya as the supreme law. After the Buddha’s passing, the Dhamma-Vinaya became the “representative teacher” and the supreme law of the Sangha. The power of the Sangha must therefore be governed by Dhamma, not for personal gain, as in the case of Phra Devadatta. Good Sangha governance requires: “The power of Dhamma” to support the Sangha and maintain the stability of the religion.

Keywords: Power, Government, Sangha.

บทนำ

อำนาจและการปกครองเป็นเรื่องที่มีความสำคัญในทุกสังคม รวมถึงในพระพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน “อำนาจ” (บาลี: อธิปไตย) หมายถึง พลังหรือสิทธิที่ใช้ในการกำหนด ควบคุม หรือชี้้นำพฤติกรรมของบุคคลหรือหมู่คณะให้ดำเนินไปในทิศทางที่เหมาะสมกับจุดมุ่งหมายขององค์กร ส่วน “ระบบการปกครองคณะสงฆ์” หมายถึง โครงสร้างการบริหารงานคณะสงฆ์ซึ่งมีลำดับชั้นแห่งอำนาจตามพระธรรมวินัย และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ เพื่อรักษาความเป็นระเบียบ เอกภาพ และความมั่นคงของพระศาสนา ดังนั้นหลักการแห่งอำนาจในพระพุทธศาสนาได้ตั้งอยู่บนอำนาจบังคับหรืออำนาจทางกฎหมายเท่านั้น แต่ตั้งอยู่บน “ธรรมาธิปไตย” หรืออำนาจแห่งธรรม หมายถึง การใช้อำนาจโดยยึดหลักธรรมเป็นใหญ่ ซึ่งเป็นอำนาจที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการบริหารหมู่สงฆ์ให้เกิดความสงบเรียบร้อย พระองค์มิได้ใช้อำนาจกดขี่หรือบังคับบัญชาด้วยความกลัว หากแต่ใช้อำนาจทางธรรม คือ “อำนาจแห่งปัญญาและเมตตา” เพื่อให้เกิดความสมัครใจและเคารพต่อหลักวินัย

เพราะเหตุนี้ ระบบการปกครองคณะสงฆ์เริ่มมีรูปแบบชัดเจนตั้งแต่ครั้งพุทธกาล โดยพระพุทธเจ้าทรงวางรากฐาน “สังฆวินัย” เพื่อเป็นเครื่องกำกับพฤติกรรมของภิกษุสงฆ์และรักษาความสามัคคีในหมู่คณะ หลังจากเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอรหันตสาวกได้สืบทอดการบริหารด้วยการอ้างอิงหลักธรรมวินัยเป็นมาตรฐานสูงสุด จนต่อมาได้พัฒนาเป็น “โครงสร้างการปกครองสงฆ์แบบรวมศูนย์” ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างหลักธรรมวินัยกับกฎหมายบ้านเมือง เพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์สอดคล้องกับระบบรัฐและสังคมไทย (พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และที่แก้ไขเพิ่มเติม) ดังที่ ดร.สุชีพ ปุญญานุภาพ (2550) อธิบายว่า ระบบการปกครองสงฆ์ไทยเป็นลักษณะ “อุปชฌาย์เป็นใหญ่” คือ ผู้มีอาวุโสหรือได้รับแต่งตั้งมีอำนาจบริหารงานคณะสงฆ์ในแต่ละระดับ ตั้งแต่พระสังฆราชลงมาจนถึงระดับวัด ซึ่งสะท้อนแนวคิดเรื่อง “อำนาจตามลำดับศีลาจารวัตร” ที่มุ่งให้ผู้

ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเป็นผู้นำในการกำหนดแนวทางแก่หมู่คณะ ทั้งนี้เพื่อรักษาเอกภาพและวินัยสงฆ์ไม่ให้เสื่อมคลาย ส่วนพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต, 2543) ซึ่งให้เห็นว่า อำนาจในพระพุทธศาสนาต้องอยู่ภายใต้กรอบของ “ธรรมาธิปไตย” ซึ่งเป็นหลักการสูงสุดแห่งการปกครอง เพราะหากอำนาจขาดธรรม ย่อมกลายเป็น “อำนาจนิยม” ที่นำไปสู่ความเสื่อมแห่งสังฆมณฑล ดังนั้นผู้ปกครองสงฆ์จึงต้องใช้อำนาจด้วยสติ ปัญญา และเมตตา เพื่อให้การบริหารดำเนินไปตามธรรม มิใช่เพื่อผลประโยชน์ส่วนตน ด้วยเหตุดังกล่าว การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจกับระบบการปกครองคณะสงฆ์ จึงเป็นการทำความเข้าใจแก่นแท้ของการบริหารงานคณะสงฆ์ในมิติทั้งทางพระธรรมวินัยและทางกฎหมาย ซึ่งไม่เพียงแต่สะท้อนถึงโครงสร้างเชิงบริหาร แต่ยังสะท้อนถึงจิตวิญญาณแห่งความเป็นผู้นำทางธรรมที่ตั้งอยู่บนความยุติธรรม ความเมตตา และการรักษาเอกภาพของพระพุทธศาสนา

อะไรเรียกว่าอำนาจ

1 ความหมายของคำว่า “อำนาจ”

คำว่า อำนาจ หรือ Power นั้น เฉพาะคำว่า Power เป็นคำที่มาจากภาษาละตินว่า “โปเตเร” (Potere) หมายถึง “มีความสามารถเหนือปรากฏการณ์หรือผู้อื่น” นอกจากนี้ คำว่า อำนาจ หรือ Power ในหลักวิชาการทั่วไป ดังนั้น คำว่า อำนาจ หมายถึง ความสามารถของบุคคลหรือหน่วยงานในองค์กร ซึ่งมีอิทธิพลต่อบุคคลอื่นเพื่อนำมาซึ่งผลที่ต้องการ (Daft, R. L., 1992) หรือ ความสามารถซึ่งบุคคลหนึ่งมีอิทธิพลเหนือพฤติกรรมของบุคคลอีกคนหนึ่ง เพื่อให้กระทำบางอย่าง (Robbins, S. P., 1989) หรือ “ความเป็นไปได้ที่บุคคลจะทำให้เจตนาของตนบรรลุผลได้เมื่อเขาสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ไม่ว่าจะมีการต่อต้านหรือไม่ และไม่จำกัดว่าความเป็นไปได้นั้นจะมีสาเหตุหรือรากฐานมาจากอะไร” หรือ ศักยภาพหรือความสามารถแท้จริงที่จะมีอิทธิพลต่อผู้อื่นให้กระทำในทิศทางที่ตนต้องการ (Gordon, J. R., 1990) หรือ หมายถึง ความสามารถของบุคคลในการเอาชนะเหนืออุปสรรคเพื่อบรรลุถึงวัตถุประสงค์หรือผลลัพธ์ที่ปรารถนา

ดังนั้น อำนาจ หมายถึง ความสามารถในการที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งสามารถทำให้อีกบุคคลหนึ่งกระทำตามสิ่งที่ตนปรารถนาได้ แม้ว่าบุคคลนั้นจะไม่มีอำนาจที่กระทำตามก็ตาม หรือหมายถึง ความสามารถของบุคคลในการหันเหความคิดเห็นของบุคคล องค์กร หรือสถานการณ์ของบุคคลอื่นให้เบี่ยงเบนไปในทิศทางที่เป็นประโยชน์แก่ตนเอง หมายถึง ความสามารถของบุคคลหนึ่งบุคคลใดหรือกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดที่ทำให้บุคคลอื่นหรือกลุ่มอื่นเปลี่ยนแปลงทางปฏิบัติหรือวิถีชีวิตได้ ตัวอย่างเช่น หากนายแดงสามารถทำให้นายดำกระทำการบางสิ่งบางอย่างได้ ทั้งที่โดยปกตินายดำจะไม่ทำเช่นนั้น ก็อาจกล่าวได้ว่าในกรณีนี้นายแดงมีอำนาจเหนือนายดำ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ อำนาจปรากฏขึ้นเมื่อบุคคลหนึ่งสามารถทำให้บุคคลอื่นกระทำหรือไม่กระทำอะไรบางอย่าง ทั้งที่ไม่อยากจะทำ (Schein, E. H., 1965) เช่น การที่เอ. มีอำนาจเหนือบี เราอาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า พฤติกรรมของเอ ก่อให้เกิดหรือเป็นผลต่อพฤติกรรมของบี (Simon, H. A., 1957) หรือ ความสามารถซึ่งบุคคล ทีมงาน หรือองค์กรมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลอื่นให้บุคคลนั้นกระทำหรือไม่กระทำตาม หรือหมายถึง ความสามารถซึ่งบุคคลหนึ่งมีอิทธิพลในการสั่งการให้บุคคลอื่นกระทำในสิ่งที่ตนเองต้องการ (รังสรรค์ ประเสริฐศรี, 2548) พอสรุปได้ว่า คำว่า อำนาจ หมายถึง ความสามารถของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีอิทธิพลเหนือบุคคลอื่นทำให้บุคคลอื่นเชื่อฟังและยินยอมปฏิบัติตาม โดยอาศัยกรอบของการใช้อำนาจหรือกระบวนการที่จะนำอำนาจนั้นมาใช้เพื่อให้เกิดผลแก่ผู้ที่มีอำนาจ

2. คุณลักษณะของอำนาจ

คำว่า คุณลักษณะ หมายถึง เครื่องหมายหรือสิ่งที่ชี้ให้เห็นความดีหรือลักษณะประจำของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่บ่งถึงลักษณะเฉพาะของสิ่งนั้น ๆ เช่น ลักษณะของบุคคล สิ่งของ หรือสถานที่ ซึ่งแต่ละอย่างหรือแต่ละชนิดก็จะมีคุณลักษณะที่แตกต่างกัน คุณลักษณะของอำนาจ ก็หมายถึง ลักษณะที่เด่นของอำนาจว่า คำว่า “อำนาจ” นั้นมีลักษณะเด่นอย่างไร จากการศึกษาพบว่า อำนาจนั้นมีคุณลักษณะสำคัญ ๆ ดังต่อไปนี้

1. ความสัมพันธ์ (Relation) หมายถึง อำนาจของบุคคลหนึ่งจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อบุคคลมีความสัมพันธ์กันทางสังคม ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวอาจเป็นความสัมพันธ์ในหลายลักษณะ เช่น ความสัมพันธ์เชิงอำนาจและอิทธิพลที่บุคคลหนึ่งจะมีต่ออีกบุคคลหนึ่ง หรือความสัมพันธ์เชิงเศรษฐกิจระหว่างเจ้าหน้าที่กับลูกหนี้ คนรวยกับคนจน ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวเรียกอีกอย่างว่า “อิทธิพล” คือ ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของการก่อให้เกิดอิทธิพลต่อกันระหว่างคนที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน ทั้งในมุมที่ดีและไม่ดี

2. ลักษณะของการพึ่งพา (Dependence) หมายถึง การที่บุคคลหนึ่งมีอำนาจเหนืออีกบุคคลหนึ่ง เนื่องมาจากการที่บุคคลหนึ่งต้องพึ่งพาอีกบุคคลหนึ่งนั่นเอง เนื่องจากคนเราเกิดมาในสังคมย่อมมีฐานะและตำแหน่งที่แตกต่างกันตามโอกาสและสถานะทางสังคม หากพิจารณาในเรื่องของอำนาจจะพบว่า ในสังคมมักประกอบไปด้วยบุคคลและกลุ่มบุคคลที่อาศัยอยู่ร่วมกัน คือ (1) ผู้มีอำนาจ และ (2) ผู้ที่พึ่งพาผู้มีอำนาจ หากพิจารณาจากองค์ประกอบของสังคมก็จะมีผู้ปกครองและผู้ที่อยู่ใต้ปกครอง ซึ่งคนสองระดับชั้นนี้ จะต้องมีระบบพึ่งพากัน คือ (1) ผู้มีอำนาจอาศัยผู้ที่พึ่งพาอำนาจในการใช้หรือเป็นเครื่องมือในการทำงานหรือแสวงหาทรัพยากร (2) ผู้พึ่งพาอำนาจของผู้มีอำนาจก็จะพึ่งพาการปกครองของผู้มีอำนาจไม่ให้ถูกทำร้ายหรือรุกราน สามารถอยู่อาศัยในที่นั้น ๆ ได้โดยไม่เดือดร้อน ดังนั้น อำนาจจึงมีส่วนในการก่อให้เกิดระบบการพึ่งพากันระหว่างผู้มีอำนาจและผู้ที่อยู่ใต้อำนาจ

3. ลักษณะของความน่าจะเป็น (Probability) หมายถึง ความเป็นไปได้หรือความน่าจะเป็นที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะปฏิบัติตามผู้ที่ใช้อำนาจ กล่าวคือ อำนาจนั้นเมื่อผู้มีอำนาจออกกฎ ระเบียบ หรือคำสั่งใด ๆ แล้ว อำนาจนั้นก็อาจจะปฏิบัติตามก็ได้ อำนาจไม่ใช่สิ่งตายตัวว่าจะต้องมีผู้ทำหรือปฏิบัติตามเท่านั้น แต่อาจมีการขัดขืนต่ออำนาจนั้นก็ได้

4. การขยายเขตอำนาจ (Power Expansion) หมายถึง อำนาจนั้นสามารถเพิ่มหรือขยายได้ เพราะยังมีอำนาจมากก็ยังมีแนวทางที่จะเลือกปฏิบัติได้มากขึ้น ซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติของการมีอำนาจ เมื่อมีอำนาจมากขึ้นก็ต้องทำการขยายขอบเขตอำนาจนั้นออกไป ด้วยการทำสงครามหรือการยึดอำนาจจากพื้นที่ บุคคล หรือกลุ่มบุคคลอื่น ทั้งทางตรงและทางอ้อม

5. ระดับหรือชั้นของอำนาจ (Degree) ซึ่งสามารถรับรู้ได้โดยบุคคลอื่น หมายถึง อำนาจนั้นโดยตัวมันเองจะมีอยู่ในทุกระดับของคนในสังคม คือ คนจนก็มี คนรวยก็มี แต่ขึ้นอยู่กับว่าใครจะมีมากกว่ากัน ในสังคมเดียวกันทุกคนมีอำนาจเหมือนกัน แต่จะมีไม่เท่ากันเท่านั้นเอง ดังนั้น อำนาจในสังคมจึงต้องมีการแบ่งระดับชั้นของอำนาจตามที่ตนเองมี หรือตามระดับของชนชั้น เช่น ผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครอง เป็นต้น

6. การแลกเปลี่ยนหรือมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน ในกระบวนการใช้อำนาจนั้นจะต้องมีการแลกเปลี่ยนความสัมพันธ์กันอยู่เสมอ โดยความสัมพันธ์ดังกล่าวอาจมาในหลากหลายรูปแบบ ทั้งระบบเครือญาติ การสงคราม หรือแม้แต่ทรัพยากรที่มีอยู่ก็อาจต้องมีการแลกเปลี่ยนระหว่างกันเสมอ

7. ความเฉพาะเจาะจง (Specificity) คือ อำนาจมักเป็นเรื่องเฉพาะเจาะจงต่อประเด็นใดประเด็นหนึ่ง สถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง หรือเรื่องใดเรื่องหนึ่ง (จุมพล หนิมพานิช, 2547)

3. แหล่งที่มาของอำนาจ

1. อำนาจการให้รางวัล (Reward Power) เป็นพลังอำนาจที่เกิดขึ้นจากการที่ผู้บริหารสามารถให้คุณ ให้รางวัล ให้ตำแหน่ง หรือผลประโยชน์แก่ผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อให้ผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติตามภารกิจ หรือแสดงพฤติกรรมที่พึงปรารถนา

2. อำนาจจากการบังคับ (Coercive Power) เป็นพลังอำนาจที่มีพื้นฐานมาจากการสร้างความกลัว การบังคับ ช่มชู้ หรือลงโทษ เมื่อผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติตามภารกิจหรือแสดงพฤติกรรมที่ไม่พึงปรารถนา

3. อำนาจตามกฎหมาย (Legitimate Power) เป็นพลังอำนาจที่มาพร้อมกับตำแหน่งหน้าที่ โดยมีพื้นฐานมาจากกฎ ระเบียบ หรือคำสั่ง ซึ่งผู้บริหารสามารถใช้พลังอำนาจจากตำแหน่งที่ตนครองอยู่

4. อำนาจจากความเชี่ยวชาญ (Expert Power) เป็นพลังอำนาจที่มีพื้นฐานมาจากการที่ผู้บริหารมีความรู้ ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ ประสบการณ์ หรือการมีข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นต่อการปฏิบัติงาน พลังอำนาจจากความเชี่ยวชาญเกิดจากคุณลักษณะของบุคคล ซึ่งไม่จำเป็นต้องมีตำแหน่งบริหาร

5. อำนาจจากการอ้างอิง (Referent Power) เป็นพลังอำนาจที่เกิดจากผู้อื่นมีความนิยมในตัวผู้บริหาร หรือมีความปรารถนาที่จะเอาแบบอย่าง ที่มาของพลังอำนาจจากการอ้างอิงเกิดจากการมีบุคลิกภาพพิเศษและลักษณะที่ผู้อื่นอยากเอาเป็นแบบอย่าง พลังอำนาจจากการอ้างอิงไม่จำเป็นต้องเกิดจากการมีตำแหน่งบริหาร

6. อำนาจจากข่าวสาร (Information Power) เป็นพลังอำนาจที่เกิดจากการที่ผู้บริหารมีข่าวสารหรือข้อมูลที่มีคุณค่าหรือเป็นประโยชน์ในการปฏิบัติงานของผู้ใต้บังคับบัญชา

7. อำนาจจากการพึ่งพา (Connection Power) เป็นพลังอำนาจที่เกิดจากผู้บริหารมีความเกี่ยวข้องกับใกล้ชิดหรือมีความสัมพันธ์กับผู้ที่มีพลังอำนาจ ทำให้พลอยมีพลังอำนาจไปด้วย

4. องค์ประกอบของกระบวนการใช้อำนาจ

1. อำนาจ (Power) คือ ความสามารถของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่จะสร้างผลกระทบต่อพฤติกรรมหรือความคิดของคนอื่น ๆ ทั้ง ๆ ที่มีการต่อต้าน (Power is the ability to affect the actions or ideas of others, despite resistance) เมื่อมองในแง่นี้เราจะเข้าใจเรื่องอำนาจได้ก็จะต้องเข้าใจในรูปของกระบวนการที่มีพลวัต (Dynamic process) มิใช่สิ่งของที่หยุดนิ่งและให้ใครครอบครองเป็นเจ้าของไว้ได้ (A static possession) แต่ด้วยเหตุที่ภาษาอังกฤษคำว่า power ใช้เป็นคำกริยาในตัวของมันเองไม่ได้ ดังนั้น การแสดงตัวของอำนาจในชีวิตทางสังคมจึงมักใช้ผ่านคำกริยา 2 คำ คือ control และ influence ซึ่งคำกริยาทั้ง 2 นี้ต่างกันแบบตรงกันข้าม ดังจะได้อธิบายต่อไป

2. การควบคุม (Control) คือ การใช้อำนาจที่ผู้ใช้ (Initiator) สามารถจำกัดทางเลือกหรือกำหนดพฤติกรรมตอบสนองของผู้รับอำนาจ (Recipient) ได้อย่างชัดเจนหรือคาดคะเนได้ค่อนข้างแม่นยำ

3. การใช้อิทธิพล (Influence) คือ การใช้อำนาจที่ผู้ใช้ไม่สามารถจำกัดทางเลือกหรือกำหนดพฤติกรรมตอบสนองของผู้รับอำนาจได้อย่างชัดเจน การคาดคะเนการตอบสนองทำได้แม่นยำน้อยกว่าการใช้อำนาจแบบควบคุม

4. การครอบงำ (Domination) คือ รูปแบบของการใช้อำนาจในระดับสังคมที่มีการจัดโครงสร้างองค์กรอย่างถาวร (Structured patterns of social power) ซึ่งต่างกับการใช้อำนาจระหว่างบุคคลต่อบุคคล หรือในกลุ่มขนาดเล็ก ซึ่งเราเรียกว่าการใช้อำนาจของบุคคลหรือระหว่างบุคคล (Personal or interpersonal power) ในกรณีหลังนี้ไม่ต้องคิดศัพท์ขึ้นใช้เป็นการเฉพาะเหมือนในกรณีแรก

5. กระบวนการในการสร้างอำนาจ

ในองค์กรทุกรูปแบบ ทั้งผู้บริหารและผู้ตามต่างพยายามสร้างพลังอำนาจ หรือสร้างฐานพลังอำนาจ วิธีการที่พบค่อนข้างมาก มีดังนี้

1. การแลกเปลี่ยนประโยชน์ เป็นการเจรจาหรือทำสัญญา ซึ่งอาจเป็นลายลักษณ์อักษรหรือไม่ก็ได้ โดยสาระของการเจรจาหรือสัญญาก็คือ แต่ละฝ่ายจะประกันว่าจะให้อะไรกับอีกฝ่ายหนึ่ง

2. การเอามาเป็นพวก สามารถกระทำได้หลายลักษณะ ดังนี้ 2.1) การส่งเสริมให้เป็นใหญ่ เป็นหัวหน้า หรือเป็นผู้บริหารในกลุ่มนั้น โดยมีความเชื่อว่าเมื่อเขาได้ดี เขาจะไม่ลืมคนส่งเสริม 2.2) แต่งตั้งให้มาเป็นกรรมการระดับนโยบายที่สูงขึ้น เมื่อตนเองต้องมาร่วมเป็นกรรมการกำหนดนโยบายในระดับสูง จึงยากที่จะมาวิพากษ์วิจารณ์หรือเรียกร้องอะไร เพราะตนเองเป็นส่วนหนึ่งของกรรมการที่กำหนดนโยบายนี้ 2.3) แต่งตั้งให้เป็นกรรมการบริหารระดับสูง เป็นความพยายามที่จะสร้างความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานของตนกับหน่วยงานอื่น จึงเชิญผู้บริหารของหน่วยงานอื่นมาเป็นกรรมการบริหารของหน่วยงานตน

3. การสร้างพันธมิตร วิธีการนี้เป็นการร่วมมือระหว่างกลุ่ม หรือเป็นการรวมทรัพยากรของสองกลุ่มหรือมากกว่าสองกลุ่มเข้าด้วยกัน เพื่อที่จะให้มีพลังอำนาจเหนือกลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วมเป็นพันธมิตรด้วย เช่น ประเทศต่าง ๆ รวมตัวกันเป็นพันธมิตรในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เพื่อให้กลุ่มพันธมิตรมีพลังอำนาจเหนือกลุ่มอื่น หรือมีพลังอำนาจมากพอที่จะต่อต้านกลุ่มอื่นได้

4. การมีอิทธิพลในการกำหนดเกณฑ์ การให้ผู้แทนกลุ่มต่าง ๆ เข้ามาเป็นผู้กำหนดเกณฑ์การจัดสรรทรัพยากร ผู้แทนของกลุ่มมักจะคำนึงถึงประโยชน์ของกลุ่มตนมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม ดังนั้น ถ้าใครมีพลังอำนาจในการกำหนดเกณฑ์ ก็ย่อมจะมีพลังอำนาจ เช่น การตั้งกฎเกณฑ์การพิจารณาความดีความชอบ ผู้บริหารระดับสูงจะมีอำนาจในการตั้งกฎเกณฑ์ ดังนั้น จึงเป็นผู้มีพลังอำนาจ

5. การควบคุมข้อมูล เนื่องจากข้อมูลเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดสำหรับการตัดสินใจ ดังนั้น ถ้าใครมีข้อมูล ผู้นั้นก็มีพลังอำนาจ ผู้บริหารบางคนมักจะเปิดเผยข้อมูลเฉพาะพรรคพวกของตนก่อนที่จะประกาศให้คนทั้งหลายทราบภายหลัง คนที่ได้รับข้อมูลก่อนย่อมได้เปรียบในการเตรียมตัว เขียนโครงการ หรือเตรียมการกำหนดกิจกรรมใด ๆ ก่อน

6. การให้บริการพิเศษ ใครที่สามารถให้บริการพิเศษแก่คนอื่น ๆ ได้ ย่อมมีพลังอำนาจ การให้บริการพิเศษในที่นี้หมายถึง การให้บริการที่พิเศษกว่าการปฏิบัติตามธรรมเนียมราชการปกติ ได้แก่ การให้บริการที่รวดเร็วกว่า สะดวกกว่า เช่น การใช้บริการของเจ้าหน้าที่การเงิน ซึ่งเจ้าหน้าที่มักจะถือว่าตนเองมีพลังอำนาจ เพราะสามารถให้บริการพิเศษแก่คนอื่นได้ ผู้บริหารบางคนมักสร้างฐานพลังอำนาจโดยการอนุมัติเรื่องต่าง ๆ โดยไม่ผ่านขั้นตอนตามลำดับ เป็นต้น (เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์, 2536)

ระบบการปกครองและอำนาจของคณะสงฆ์

สำหรับประเด็นในด้านรูปแบบของการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั้น พระพุทธองค์ทรงใช้รูปแบบในการปกครองที่มีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม แม้ว่าในครั้งแรกพระองค์จะไม่ทรงระบุรูปแบบของการปกครองคณะสงฆ์ไว้อย่างชัดเจนนักก็ตาม แต่จากการศึกษาพบว่า พระองค์ทรงใช้การปกครองโดยยึดเอาพระองค์เป็นศูนย์กลางในการปกครองมาโดยตลอด ในระยะต่อมา เมื่อจำนวนพระสงฆ์เพิ่มมากขึ้นและมีปัญหาอธิกรณ์เกิดขึ้น จึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวิธีการและรูปแบบของการปกครองให้มีความสอดคล้องกับปัญหาและสภาพแวดล้อม หรือสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นนั้น ๆ ดังปรากฏในพุทธพจน์ที่ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้คล้อยตามพระราชา” (วิ. มหา (บาลี) 4/186/253; วิ. มหา (ไทย) 4/186/295; วิ.อ. 3/185-176/146) ซึ่งการอนุวัตนั้นจะต้องให้เข้ากับสังคมโดยไม่ขัดต่อหลักพระธรรมวินัยจนเกินไป เช่น อาจจะปรับรูปแบบของการพิจารณาคดี หรือรูปแบบของ

การนุ่งห่มให้สอดคล้องตามวัฒนธรรม เพื่อไม่ให้เกิดความเก้อเขินเมื่อเข้าสู่สังคม เช่น เมื่อเวลาไปแสดง ธรรมเทศนาเป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาวิวัฒนาการของการกำหนดรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ พบว่า พระพุทธองค์ทรงปรับเปลี่ยนรูปแบบของการปกครองให้เหมาะสมตามสภาพแวดล้อมและ ช่วงเวลา ซึ่งสามารถแบ่งรูปแบบของการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลออกได้เป็น 3 รูปแบบ ดังนี้ (ไสว จิตเพียร, 2543)

1. การปกครองคณะสงฆ์แบบพุทธานิเทศ

คำว่า พุทธานิเทศ มุ่งอธิบายรูปแบบของการปกครองที่ยึดเอาพระพุทธองค์เป็นจุดศูนย์กลาง และพระองค์ทรงเป็นผู้มีอำนาจเด็ดขาดในการชี้แนะแนวทางในการดำเนินกิจกรรมทุกอย่างที่เกี่ยวข้อง กับวิธีการแก้ไขปัญหาในคณะสงฆ์ยุคเริ่มแรก ทรงดำเนินการปกครองโดยอาศัยพระธรรม คือ คำสอนที่ ทรงค้นพบเป็นหลัก และสิ่งที่เป็นเครื่องหมายที่เป็นตัวบ่งชี้ว่าพระพุทธองค์อยู่ในฐานะของศูนย์กลางการ ปกครอง และมีอำนาจ (Authority) ในการบังคับบัญชาต่าง ๆ ก็คือ การที่ยุคแรกมีการบวชโดยใช้วิธี เอิทธิกขุอุปสัมปทา หมายถึง การบวชในแต่ละครั้งผู้ที่บวชเป็นพระภิกษุจะต้องบวชโดยพระพุทธองค์ เท่านั้น ดังนั้น การสั่งการหรือการดำเนินการโดยลำพังของพระองค์จึงเป็นเสมือนหนึ่งว่าพระองค์ทรงเป็น ผู้มีอำนาจสิทธิขาด การปกครองแบบนี้คล้ายกับการปกครองแบบ ราชาธิปไตย (Absolute Monarchy) และแบบ อุตตธาธิปไตยหรือเผด็จการ (Autocracy System) ซึ่งทั้งสองรูปแบบมีลักษณะคล้ายกัน คือ ปกครองโดยบุคคลคนเดียว แต่จะมีความแตกต่างกันบ้างในเรื่องของคุณธรรมประจำใจหรือ บุคลิกลักษณะของผู้ปกครอง แบบราชาธิปไตยนั้น ผู้เป็นกษัตริย์อาจเป็นผู้มีคุณธรรมก็ได้ ส่วนแบบ อุตตธาธิปไตยไม่จัดว่าผู้ปกครองจะมีคุณธรรม (Virtue) หรือไม่ เพราะการยึดเพียงทฤษฎี หรือความคิดเห็น ของตัวเองเป็นเกณฑ์ จัดได้ว่าเป็นลักษณะของการเอาแต่ใจตัวเองเป็นหลัก

เมื่อพิจารณารูปแบบการปกครองทั้งสองรูปแบบกับรูปแบบของพระพุทธองค์ จะพบว่ารูปแบบ การปกครองของพระพุทธองค์ในระยะแรกจัดว่ามีลักษณะคล้ายกับการปกครองแบบราชาธิปไตยอยู่บ้าง ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นเหมือนพระราชาหรือบิดาของพุทธบริษัททั้งสี่ และมีลักษณะของเผด็จการอยู่ บ้าง ในฐานะที่ทรงสั่งการโดยพระองค์เอง แต่การตัดสินใจและการสั่งการนั้นมิได้เป็นไปด้วยอำนาจของ กิเลส แม้จะมีลักษณะของอุตตธาธิปไตยอยู่ ลักษณะการปกครองดังกล่าว นักวิชาการท่านหนึ่งได้วิเคราะห์ ไว้ว่า “เพราะในทางพระพุทธศาสนาเอง พระพุทธเจ้าก็เคยปกครองในระบอบเอกราธิปไตยมาด้วย เหมือนกันสมัยที่ทรงเริ่มประกาศพระศาสนา ในเวลานั้นก็เปรียบเหมือนพระพุทธเจ้าทรงเป็นเผด็จการ เพราะอะไร ๆ อยู่ที่พระองค์เพียงองค์เดียว แต่พระพุทธองค์เป็นผู้เหนือโลก ไม่ใช่อยู่อำนาจของโลกีย วิสัยแล้ว เพราะฉะนั้น แม้จะเป็นการปกครองแบบเอกราธิปไตย ก็เป็นการเริ่มต้นของการปฏิบัติหรือปฏิรูป สังคม จำเป็นต้องวางรากฐานให้ดีกว่าก่อน” (จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2539)

การใช้คำว่า พุทธานิเทศ มุ่งหมายให้ทราบว่ารูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ในระยะแรกเป็นการ ปกครองที่มีศูนย์กลางอำนาจ (อำนาจโดยธรรม) อยู่ที่พระพุทธองค์ เพราะพระองค์ทรงมีเป้าหมายที่จะ รวบรวมสมาชิกหรือประชาชนในรัฐให้เข้ามาปฏิบัติตามแนวทางของพระองค์ให้ได้จำนวนมาก พระองค์ ทรงวางแนวคิดโดยส่งสาวกไปประกาศพระศาสนาตามที่ต่าง ๆ เป็นจำนวนถึง 60 รูป (สุริย์ มีผลกิจ, 2543; วิ.มหา. (บาลี) 4/32/27; วิ.มหา. (ไทย) 4/32/40; Sukumar Dutt, 1962) และสาวกแต่ละรูป ต้องไปประกาศพระศาสนาให้บรรลุผลสำเร็จ เมื่อได้ผู้ศรัทธาแล้วก็ต้องนำกลับมาเพื่อบวชโดยวิธี เอิทธิกขุอุปสัมปทา ต่อพระพักต์ของพระพุทธองค์ เมื่อบวชเสร็จแล้วก็จะส่งไปประกาศพระศาสนา ตามเดิม ดังที่มีรูปแบบของการบริหารดังกล่าวเป็นรูปแบบที่มีพระพุทธองค์เป็นจุดศูนย์กลาง ดังนั้น จึง เรียกูปแบบการปกครองในยุคนี้ว่า การปกครองแบบพุทธานิเทศ

2. การปกครองคณะสงฆ์แบบสาวภาธิปไตย

เป็นที่ทราบว่าการบริหารการปกครองคณะสงฆ์ในระยะเริ่มต้นนั้น ทรงใช้รูปแบบการปกครองแบบเผด็จการโดยธรรม หรือแบบรวบอำนาจ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2540) ทั้งนี้เพื่อความเป็นเอกภาพของการปกครอง ในระยะแรก เมื่อทรงดำเนินการปกครองโดยรูปแบบพุทธานิเทศสามารถสร้างบุคลากรทางพระพุทธศาสนาขึ้นมาเป็นจำนวนมากแล้ว พระองค์ก็ทรงเริ่มนโยบายในการกระจายอำนาจการปกครองที่ทรงมีอยู่ ให้เหล่าสาวกผู้ใหญ่มีความเป็นอิสระและทรงธรรมวินัยให้เป็นผู้รับภาระในการบริหารการปกครองคณะสงฆ์ ในระยะนี้ได้มีการบัญญัติพระวินัยขึ้น เพราะมีการประพฤติต่ำช้าเสียหายเกิดขึ้นภายในคณะสงฆ์ เป็นเหตุให้ได้รับคำติฉินนินทา (วิ.อ. (ไทย) 1/136/22) เมื่อมีการบัญญัติพระวินัยขึ้นแล้ว ก็ต้องมีการปฏิบัติตามข้อห้ามพระวินัยนั้น ๆ ดังนั้น เรื่องของการบริหารการปกครองให้ เป็นไปตามพระธรรมและพระวินัยจึงถือว่าเป็นภาระหนักและจำเป็นต้องใช้คนจำนวนมาก พระพุทธองค์ ทรงทราบว่า เหล่าสาวกผู้ใหญ่ที่พระองค์ทรงส่งสอนมานั้นมีความรู้ ความสามารถ ทรงธรรม ทรงวินัย เป็นผู้เป็นอาจารย์ มีสิทธิบริหาร และอันเตวาสิกเป็นจำนวนมาก มีความสามารถที่จะปกครองดูแลบรรดา พระนวกะผู้บวชใหม่ รวมถึงพระมัชฌิมะและพระเถระที่บวชมานานให้อยู่ในกรอบของพระธรรมวินัยได้ ดังนั้น พระองค์จึงได้มอบอำนาจการปกครองให้กับสาวกทำหน้าที่แทนพระองค์ โดยยึดหลักอาวุโส-ภันเต คือ ผู้มีอาวุโสน้อยจะต้องเคารพผู้มีอาวุโสมาก หรือผู้ที่บวชมานานแม้จะอายุน้อยกว่าก็ตาม เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะต้องการให้พระสงฆ์ได้มีความเคารพ เกรงใจ และเชื่อฟังกัน อันจะง่ายต่อการปกครอง หรือเพื่อขัดเกลาภิเลสณีให้เป็นคนเย่อหยิ่งจองหองต่อผู้ที่มีอายุพรรษามากกว่า ซึ่งระบบนี้ถือได้ว่าเป็น วัฒนธรรมที่มีจุดประสงค์เพื่อให้ง่ายต่อการปกครอง (ที.มหา. (บาลี) 10/126/134-135; ที.มหา. (ไทย) 10/126/164)

การดำเนินการตามกระบวนการปกครองคณะสงฆ์นั้น สาวกผู้ได้รับอำนาจแล้วก็จะใช้อำนาจโดยธรรม (ซึ่งส่วนมากก็จะเป็นพระอรหันต์) ในการบริหารคณะสงฆ์ในกิจกรรมต่าง ๆ และเมื่อมีอธิกรณ์เกิดขึ้นก็จะมีกระบวนการในการแก้ไขที่เป็นไปตามลำดับ คือ ต้องยอมรับอำนาจของสงฆ์ หรืออำนาจของพระเถระผู้เป็นประธานในการทำสังฆกิจ เช่น การบวช เป็นต้น เมื่อพระพุทธองค์ได้ทรงประทานอำนาจการปกครองแล้ว พระองค์ก็ทรงเปลี่ยนวิธีการบวชที่เดิมต้องขึ้นตรงกับพระองค์ (วิ.มหา. (บาลี) 4/19/17; วิ.มหา. (ไทย) 4/19/27) ให้กลายเป็นแบบ ติสรรูปสัมปทา คือ การบวชต่อหน้าพระสงฆ์ผู้เป็นประธาน ขอลถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่ระลึกก็เป็นอันเสร็จพิธี (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2538)

การพระราชทานอำนาจมาพร้อมกับวิธีการบวช เพราะอำนาจกับการบวชเป็นสิ่งที่อยู่คู่กัน กล่าวคือ ในระยะแรกของการเริ่มก่อตั้งพระพุทธศาสนา คือ (1) พระพุทธองค์มีอำนาจสูงสุด และ (2) การบวชจะต้องทำโดยพระองค์เท่านั้น แต่เมื่อสังคมมีความคลี่คลายไปในทางที่ดีแล้ว พระองค์ก็ทรงพระราชทานอำนาจการปกครองให้สาวกรูปสำคัญ ๆ เช่น พระอุบาลี พระมหากัจจายนะ พระมหากัสสปะ พระสาฬหบุตร เป็นต้น โดยรูปแบบของอำนาจที่ได้รับ คือ (1) สาวกผู้ได้รับอำนาจมีอำนาจเต็ม และ (2) การบวชจะต้องกระทำต่อหน้าพระสาวกที่ได้รับอำนาจนั้น ดังนั้น รูปแบบของการกระจายอำนาจจึงเป็นการถ่ายโอนอำนาจแบบเดียวกับที่พระองค์ทรงมี เพื่อให้เหล่าสาวกสามารถใช้อำนาจดังกล่าวได้อย่างสมบูรณ์

ปัจจัยสำคัญในการโอนอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์ของพระพุทธองค์ คือ (1) อำนาจ คือ พลังขับเคลื่อนที่สามารถดำเนินกิจการใด ๆ ได้ และ (2) รูปแบบการอุปสมบท ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบสำคัญที่จะแสดงถึงการใช้อำนาจในการปกครองคณะสงฆ์ (วิ.มหา. (บาลี) 4/69-71/71-73; วิ.มหา. (บาลี)

4/69-71/98-99; สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2538) ในระยะกลางสมัย พุทธกาลนี้ สภาวต่างได้รับการกระจายอำนาจให้ทำหน้าที่ในการบริหารคณะสงฆ์ช่วยพระองค์ ผลที่เกิดขึ้นจากการถ่ายโอนอำนาจก่อให้เกิดประโยชน์คือ จำนวนคนและอาณาเขตขยายตัวขึ้นมาก แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาหลังจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองดังกล่าว

3. การปกครองคณะสงฆ์แบบสังฆาธิปไตย (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2516)

เมื่อพระพุทธองค์ได้ทรงถ่ายโอนอำนาจการบริหารการปกครองคณะสงฆ์ให้กับสภาผู้ใหญ่บางรูปในการปกครองคณะสงฆ์หรือกระทำสังฆกิจทุกอย่างที่สมควรกับฐานะและตำแหน่งแล้ว ผลที่เกิดขึ้นก็เป็นไปด้วยดี แต่พอใช้รูปแบบดังกล่าวมาระยะหนึ่ง ก็เกิดเหตุการณ์บางอย่างอันนำมาซึ่งความไม่เสมอภาคกันระหว่างคนในสังคม ทำให้พระพุทธองค์จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนจากวิธีไตรสรณคมไปเป็นวิธีการบรรพชาและอุปสมบทแบบ ญัตติจตุตถกรรม (วิ.มหา (บาลี) 4/69/71-72; วิ.มหา (ไทย) 4/69/96) ซึ่งหมายถึง กรรมหรือการบวชที่มีญัตติที่ 4 คือ เมื่อตั้งญัตติแล้ว ก็สวดอนุสาวนาประกาศขอมติถึง 3 ครั้ง เพื่อให้สงฆ์ในที่ประชุมมีเวลาพิจารณาหลาย ๆ รอบว่าจะอนุมัติหรือไม่ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2538) เป็นการเปิดโอกาสให้มีการไตร่ตรองหรือถกเถียงของผู้บวชให้มีคุณสมบัติครบถ้วนตามที่ต้องการมากที่สุด เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการอุปสมบท รูปแบบของอำนาจก็เปลี่ยนไปจาก (1) สภาผู้ใหญ่มีอายุพรรษาเป็นผู้มีอำนาจในการปกครอง และ (2) การบวชทำโดยใช้วิธีการรับไตรสรณคมต่อหน้าพระสาวกรูปนั้นเป็นอำนาจของสงฆ์ ไปเป็น การอุปสมบทโดยใช้วิธีญัตติจตุตถกรรมมาจา

ดังนั้น คำว่า สังฆาธิปไตย เป็นรูปแบบการปกครองที่มอบอำนาจให้กับคณะสงฆ์ หรือให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการดำเนินการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังฆมณฑลหรือในเขตที่อาศัยอยู่ร่วมกันที่เรียกว่าอาราม แต่ละสมาชิกของอารามนั้นสามารถเลือกผู้แทน 4 รูป คือ สงฆ์ขึ้นมาเป็นผู้ใช้อำนาจของพระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ทรงมอบให้แทนตนเองหรือแทนสมาชิกทุกคนในสังคมหรืออารามนั้น ๆ ดังนั้น จึงเรียกรูปแบบการปกครองนี้ว่าเป็นการปกครองแบบ “สังฆาธิปไตย” ซึ่งต้องยึดพระธรรมวินัยเป็นเสมือนธรรมนูญสูงสุดในการปกครอง (ที.ม. (บาลี) 10/216/134; ที.ม. (ไทย) 10/216/164) ลักษณะการปกครองดังกล่าวจัดเป็นการปกครองแบบนิติรัฐที่ยึดถือกฎหมายเป็นหลักในการปกครอง (The state of Laws) (ดร. โกวิท วงศ์สุวรรณ, 2543)

คณะสงฆ์แบ่ออำนาจกับระบบของการปกครอง

1. คณะสงฆ์กับอำนาจในระบบการปกครอง

สำหรับอำนาจทางพระพุทธศาสนานั้น จะพบว่า ประการแรกเมื่อกล่าวถึงอำนาจในสมัยพุทธกาลที่เรา รู้จักกันดี คือ “อำนาจในการปกครองสงฆ์” ซึ่งพระพุทธองค์ทรงถือว่าทรงเป็น “ประมุขของสงฆ์” เป็นผู้ก่อตั้งสงฆ์หรือสังฆะนี้ขึ้นมา ดังนั้น พระพุทธองค์จึงทรงเป็นผู้ที่มีอำนาจสูงสุดในการปกครองสงฆ์ในฐานะที่พระพุทธเจ้าทรงมีอำนาจและความเป็นใหญ่ให้แก่พระสงฆ์ และเป็นผู้มี “อำนาจเต็ม” ในการพิจารณาตัดสิน เช่น พิธีกรรม และการตัดสินคดีอิทธิกรรมต่าง ๆ ของสงฆ์ เป็นต้น ดังนั้น อำนาจอันแรกที่ทรงมีก็คือ อำนาจในการปกครองสงฆ์ โดยอำนาจดังกล่าวเกิดขึ้นมาเมื่อทรงตรัสรู้ ก็ทรงดำเนินการปกครองคณะสงฆ์เอง โดยอาศัย พุทธอาณา หรืออำนาจที่เกิดจากพุทธภาวะที่ทรงตรัสรู้นั้น

ในคณะสงฆ์ยุคเริ่มแรก ทรงดำเนินการปกครองโดยอาศัยพระธรรม คือ คำสอนที่ทรงค้นพบเป็นหลัก และสิ่งที่เป็นเครื่องหมายที่เป็นตัวบ่งชี้ว่าพระพุทธองค์อยู่ในฐานะของศูนย์กลางการปกครอง และมีอำนาจ (Authority) ในการบังคับบัญชาต่าง ๆ ก็คือ การที่ยุคแรกมีการบวชโดยใช้วิธี เอหิภิกขุอุปสัมปทา หมายถึง การบวชในแต่ละครั้ง ผู้ที่จะบวชเป็นพระภิกษุจะต้องบวชโดยพระพุทธองค์เท่านั้น การสั่งการ

หรือการดำเนินการโดยลำพังของพระองค์จึงเป็นเสมือนหนึ่งว่าพระองค์ทรงเป็นผู้มีอำนาจสิทธิขาด การปกครองแบบนี้คล้ายกับการปกครองแบบ ราชาธิปไตย (Absolute Monarchy) และแบบ อัตตาธิปไตย หรือเผด็จการ (Autocracy System) ซึ่งทั้งสองรูปแบบมีลักษณะคล้ายกัน คือ ปกครองโดยบุคคลคนเดียว แต่จะแตกต่างกันบ้างในเรื่องของคุณธรรมประจำใจหรือบุคลิกลักษณะของผู้ปกครองแบบราชาธิปไตยนั้น ผู้เป็นกษัตริย์อาจเป็นผู้มีคุณธรรมก็ได้ ส่วนอัตตาธิปไตย ไม่จัดว่าบุคคลปกครองจะมีคุณธรรม (Virtue) หรือไม่ เพราะการยึดเพียงทฤษฎีหรือความคิดเห็นของตนเป็นเกณฑ์ จัดได้ว่าเป็นลักษณะของการเอาแต่ใจตนเองเป็นหลัก

เมื่อพิจารณารูปแบบการปกครองทั้งสองรูปแบบกับรูปแบบของพระพุทธองค์ จะพบว่ารูปแบบการปกครองของพระพุทธองค์ในระยะแรกมีลักษณะคล้ายราชาธิปไตยอยู่บ้างในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นเหมือนพระราชารูปแบบของพุทธบริษัททั้ง 4 และมีลักษณะของเผด็จการอยู่บ้างในฐานะที่ทรงสั่งการโดยพระองค์เอง แต่การตัดสินใจและการสั่งการนั้น มิได้เป็นไปด้วยอำนาจของกิเลส

2. คณะสงฆ์กับอำนาจที่อยู่ภายใต้ของกรอบพระธรรมวินัย

คำว่า พระธรรมวินัย นั้นมีความหมายอยู่ 2 นัย คือ

นัยที่ (1) หมายถึงตัวพระธรรมและพระวินัย คำว่า พระธรรม หมายถึงคำสอนแสดงหลักความจริงและแนะนำความประพฤติ ในอรรถกถาท่านได้อธิบายว่าพระธรรม หมายถึงคำสอน ได้แก่ สติปัฏฐาน 4, สัมมัปปธาน 4, อิทธิบาท 4, อินทรีย์ 5, พละ 5, โพชฌงค์ 7, อริยมรรคมีองค์ 8, ขันธ 5, आयตนะ 12, ธาตุ 18, สัจจะ 4, อินทรีย์ 22, เหตุ 9, อาหาร 4, ผัสสะ 7, เวทนา 7, สัญญา 7, สัญเจตนา 7, จิตต์ 7 หรือแก่นใจของจิต ธรรมเหล่านี้เป็นกามาวจร, เท่านั้นเป็นรูปาวจร, เท่านั้นเป็นอรู pawจร, เท่านั้นเป็นธรรมเนื่องกัน, เท่านั้นเป็นธรรมไม่เนื่องกัน, เท่านั้นเป็นโลกิยะ, เท่านั้นเป็นโลกุตตระ แล้วแสดงอภิธรรมปิฎก เป็นสมันตปิฎก 24 ก็มีปรากฏในพระอภิธรรมปิฎกทั้งหมด ส่วนคำว่า พระวินัย หมายถึงบทบัญญัติกำหนดระเบียบความประพฤติและกำกับความประพฤติ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2538) ได้แก่ อาบัติทั้ง 7 กอง ซึ่งแยกเป็น อาบัติเบา, อาบัติหนัก, อาบัติที่แก้ไขได้, อาบัติที่แก้ไขไม่ได้, อาบัติที่เป็นโลกวัชชะ, อาบัติที่เป็นปณณตติวัชชะ, อาบัติที่ออกได้ในสำนักบุคคล, อาบัติที่ออกได้ในสำนักคณะ, อาบัติที่ออกได้ในสำนักสงฆ์ (ที.ม.อ. (ไทย) 2/1/439) ทรงจัดไว้หมดแล้วในพระวินัยปิฎก

นัยที่ (2) หมายถึงเนื้อหาที่เป็นคำสอนทั้งส่วนของพระธรรมและพระวินัยที่ทรงตรัสสอนตลอด 45 พรรษา ซึ่งรวมลงได้ใน ปิฎก 3 นิกาย 5 องค์ 9 รวมแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ รวมเรียกว่าพระธรรมวินัย ซึ่งหมายถึงชื่อของพระพุทธศาสนาที่ใช้เรียกกันในยุคแรก เหมือนกับคำว่า พรหมจรรย์ เป็นต้น พระธรรมวินัยถือว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก ซึ่งความสำคัญของพระธรรมวินัยนั้นสามารถที่จะประมวลมากกล่าวได้ดังนี้

1) เป็นชื่อของพระพุทธศาสนาเถรวาท สำหรับความสำคัญประการแรกของพระธรรมวินัยก็คือพระธรรมวินัยนั้นเป็นชื่อของพระพุทธศาสนา หรือเป็นตัวเนื้อหาของพระพุทธศาสนาเถรวาท กล่าวคือพระธรรมและพระวินัยที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบและบัญญัติ รวมทั้งสิ่งที่พระสาวกกล่าวไว้ในพระไตรปิฎก รวมเรียกว่าพระธรรมวินัยหรือพระพุทธศาสนา ดังปรากฏในพระพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย การที่พวกเขาเป็นผู้บวชแล้ว ในธรรมวินัยที่เรา กล่าวดีแล้ว มีความเคารพ มีความยำเกรงกัน และกัน ดำเนินชีวิตอย่างเสมอภาคกัน จะพึงงดงามในธรรมวินัยนี้” (วิ.จ. (ไทย) 7/311/125) ดังจะเห็นได้ว่าคำว่า พระธรรมวินัย ในยุคแรก ๆ นั้นหมายถึงตัวเนื้อหาของพระพุทธศาสนาทั้งหมดที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้และทรงสอนมาเป็นเวลา 45 พรรษา จนสามารถสร้างความมั่นคงให้เกิดขึ้นกับพระศาสนาได้ และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

2) เป็นธรรมเนียมการปกครองของสงฆ์ พระธรรมวินัยนอกจากจะได้ชื่อว่าเป็นชื่อของพระพุทธศาสนาแล้วยังถือว่าเป็น “ธรรมเนียมการปกครอง” ด้วย โดยคำว่าธรรมเนียมการปกครองหมายถึงการบริหารจัดการภายในคณะสงฆ์ทุกส่วนนั้นจะยึดเอาพระธรรมวินัยเป็นที่ตั้ง ไม่ว่าจะเกิดเหตุอะไรก็ตามสงฆ์จะยึดเอาพระธรรมวินัยเป็นทางในการแก้ไขปัญหา ว่าสิ่งที่เป็นปัญหานั้นสอดคล้องกับพระธรรมวินัยหรือไม่ และจะหาทางออกตามแนวทางของพระธรรมวินัยอย่างไร ทั้งนี้เพราะว่าพระธรรมวินัยเป็นเสมือนหนึ่งกรอบในการดำเนินการปกครองคณะสงฆ์นั่นเอง

3) เป็นมาตรฐานวัดความเป็นชาวพุทธ พระธรรมวินัยนอกจากจะเป็นธรรมเนียมการปกครองแล้วยังถือว่าเป็นมาตรฐานวัดความเป็นชาวพุทธ หากใครก็ตามที่ดำเนินชีวิตไปตามครรลองของพระพุทธศาสนา เช่นในระดับชาวบ้าน หากยังมีศีล คือ ศีล 5 ยังมีธรรม คือหลักคำสอนเพื่อการดำเนินชีวิตที่ดี เช่น การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำความดีให้มากที่สุด หรือการทำจิตใจให้ผ่องใส เป็นต้น ย่อมได้ชื่อว่าเป็นชาวพุทธ หากไม่มีศีลธรรมแล้วก็ไม่ถือว่าเป็นชาวพุทธ แม้ในระดับพระสงฆ์ก็เช่นกัน หากว่ายังคงยึดมั่นในพระธรรมคือคำสอนของพระพุทธองค์อยู่ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องศีล สมาธิ หรือปัญญาก็ตาม หรือยังยึดมั่นในการรักษาพระวินัย เช่น ศีล 227, 311 เป็นต้น ก็ย่อมจะยังได้ชื่อว่าเป็นพระภิกษุ ภิกษุณีในพระพุทธศาสนาเถรวาท แต่หากไม่ยึดในศีลในธรรมตามแนวทางของพระธรรมวินัย ย่อมไม่ได้ชื่อว่าเป็นพระสงฆ์ของฝ่ายเถรวาทได้เลย

4) เป็นหลักฐานแห่งการมีอยู่ของพระพุทธศาสนาเถรวาท พระธรรมวินัยย่อมเป็นหลักฐานเดียวที่จะนำมาใช้ยืนยันได้ว่าความเป็นพระพุทธศาสนาเถรวาทยังคงมีอยู่หรือไม่ คือยังคงมีการสืบทอดพระธรรมและพระวินัยตามมติของการสังคายนาครั้งที่ 1-2 หรือไม่ หากความเข้มข้นของการรักษาเจตนารมณ์ของการรักษาพระธรรมวินัยมีอยู่เหมือนการสังคายนาครั้งที่ 1-2 การดำรงอยู่ของพระธรรมวินัยก็ยังคงอยู่ แต่หากความเข้มข้นของการรักษาพระธรรมวินัยยังไม่มีหรือเสื่อมคลายลง ก็ถือได้ว่าพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นก็พลอยเสื่อมลงหรือไม่ปรากฏความเป็นเถรวาทอยู่ได้ ดังนั้น การคงอยู่ของการสืบทอดพระธรรมวินัยจึงถือเป็นการคงอยู่ของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั่นเอง ซึ่งหากพิจารณาอีกประการหนึ่งก็จะพบว่า ตัวพระธรรมวินัยเองนั้นก็ถือว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เหตุเพราะว่า (1) ความที่สงฆ์เป็นใหญ่หรือมีอำนาจก็เพราะมีพระธรรมวินัย หรืออิงอาศัยพระธรรมวินัยนั้นจึงมีอำนาจ และ (2) พระธรรมวินัยเป็นธรรมเนียมการปกครองสงฆ์ หรือเป็นกฎหมายที่ “ให้อำนาจกับสงฆ์” ในการดำเนินการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ แม้ว่าในเวลานั้นไม่มีพระพุทธเจ้าแล้วก็ตาม แต่สงฆ์ก็อิงอาศัยพระธรรมวินัยนั้นให้เป็นแหล่งอำนาจในการดำเนินการแทนพระพุทธองค์ได้ ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “อานนท์ บางทีพวกเขาอาจจะคิดว่า ‘ปาพจน์มีพระศาสดาล่วงลับไปแล้ว พวกเราไม่มีพระศาสดา’ ข้อนี้พวกเขาไม่พึงเห็นอย่างนั้น ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย” (ที.ม. (ไทย) 10/216/164)

จากการกล่าวมาจะพบว่า ตัวพระธรรมวินัยนั้นถือว่าเป็นกฎหมายที่มีอำนาจในการปกครองสงฆ์ สงฆ์จะมีอำนาจดำเนินการใด ๆ ได้ก็ด้วยการอิงอาศัยพระธรรมวินัย ดังนั้น ตัวพระธรรมวินัยจึงถือว่าเป็นสิ่งที่พระเทวทัตเองก็ต้องการจะเป็นเจ้าของ แต่พระองค์ก็ไม่ได้ทรงยินยอมอนุวัติตามคำของพระเทวทัตเลย เนื่องจากว่าพระเทวทัตไม่ได้เอื้อเพื่อพระธรรมวินัยและไม่ได้เป็นพระอรหันต์ (วิ.จ. (ไทย) 7/336-339/141-145, ขุ.ธ.อ. (ไทย) 1/187-188)

3. ระบบอำนาจของคณะสงฆ์

สำหรับคำว่า สงฆ์ นั้นมีความหมายอยู่ 2 ประการ คือ หมายถึง หมู่ หรือ ชุมนุม ดังมีรายละเอียดดังนี้

ความหมายที่ 1 หมายถึง หมู่สาวกของพระพุทธเจ้า เรียกว่า สาวกสงฆ์ ดังคำสวดในสังฆคุณ ประกอบด้วยคูปุรุช 4 บุรุช บุคค (รายตัวบุคคล) 8 เริ่มแต่ท่านผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรค จนถึงพระอรหันต์ ต่างจาก ภิกขุสงฆ์ คือ หมู่แห่งภิกขุ หรือชุนนุหมุ่ภิกขุ ต่อมา บางทีเรียกออย่างแรกว่า อริยสงฆ์ อย่างหลังว่า สมมติสงฆ์

ความหมายที่ 2 หมายถึง ชุนนุหมุ่ภิกขุหมู่หนึ่ง ตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป ซึ่งสามารถประกอบสังฆกรรมได้ตามกำหนดทางพระวินัย ต่างกันโดยเป็น สงฆ์จตุรวรรค บ้าง ปัญจวรรค บ้าง ทศวรรค บ้าง วิสตีวรรค บ้าง ถ้าเป็นชุนนุหมุ่ภิกขุ 2 หรือ 3 รูป เรียกว่า คณะ หากมีภิกขุรูปเดียว เรียกว่า บุคค (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2538)

สำหรับการกำเนิดพระสงฆ์หรือสงฆ์ในพระพุทธศาสนานั้น ถือว่าเป็นกำเนิดที่มีพัฒนาการมาจากการกำเนิดพระพุทธเจ้า พระธรรมคือคำสอนของพระพุทธเจ้า และค้อยามีพระสงฆ์ โดยสงฆ์นั้นเกิดมาจากการบรรลุตามที่พระพุทธองค์ได้สอนแล้ว พระสงฆ์องค์แรกที่ถือกำเนิดขึ้นในพระพุทธศาสนา คือ พระอัญญาโกณฑัญญะ, พระวัปปะ, ภัททิยะ, มหานามะ และ พระอัสสชิ โดยพระภิกษุสงฆ์ทั้งหมดนั้นมีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า ปัญจวัคคีย์ คือคณะบุคคล 5 หรือพวก 5 ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มพระสงฆ์กลุ่มแรกที่ถือกำเนิดขึ้นในพระพุทธศาสนา จากนั้นเมื่อมีการเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ให้กว้างขวางขึ้น ก็มีพระสงฆ์เกิดขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก อนึ่ง พระสงฆ์หรือสงฆ์นั้นถือได้ว่าได้อุบัติขึ้นภายใต้ “การบวช” โดยการบวชหรืออุปสมบทนั้นถือว่าเป็นรูปแบบของการดำเนินการเพื่อคัดกรองคนให้เข้ามาสู่พระศาสนา โดยการบวชมีอยู่ 8 ประเภท ดังนี้

1) เอิทธิภิกขุอุปสัมปทา หมายถึง การอุปสมบทด้วยพระวาจาว่า “จงเป็นภิกษุมาเถิด” เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงบวชให้เอง (วิ.ม. (ไทย) 4/62/77)

2) ติสรณคมนุปสัมปทา หรือ สรณคมนุปสัมปทา หมายถึง การอุปสมบทด้วยการถึงไตรสรณะหรือการกล่าวว่าพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึก เป็นวิธีที่ทรงอนุญาตให้พระสาวกทำในยุคต้นพุทธกาล เมื่อคณะสงฆ์ยังไม่ใหญ่โตมากนัก เมื่อทรงอนุญาตวิธีที่สามแล้ว วิธีที่สองนี้ก็เปลี่ยนใช้สำหรับบรรพชาสามเณรแทน (วิ.ม. (ไทย) 4/34/42-43)

3) ญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา หมายถึง การอุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรม หรือการสวดตั้งญัตติสอบถามความคิดเห็นของที่ประชุมสงฆ์จำนวน 4 ครั้ง เป็นวิธีที่ทรงอนุญาตให้สงฆ์ทำเมื่อคณะสงฆ์เป็นหมู่ใหญ่ขึ้นแล้ว เป็นวิธีที่ใช้สืบมาจนถึงทุกวันนี้ (วิ.ม. (ไทย) 4/69/97-98)

4) โอวาทปฏิคคหณุปสัมปทา หมายถึง การอุปสมบทด้วยการรับโอวาท เป็นวิธีที่ทรงอนุญาตแก่พระมหากัสสปเถระเพียงรูปเดียว

5) ปัญหาพยากรณุปสัมปทา หมายถึง การอุปสมบทด้วยการตอบปัญหาของพระพุทธองค์ เป็นวิธีที่ทรงอนุญาตแก่โสปากสามเณรเท่านั้น

6) ครุธรรมปฏิคคหณุปสัมปทา หมายถึง การอุปสมบทด้วยการรับครุธรรม (ข้อปฏิบัติที่หนัก) 8 ประการ เป็นวิธีที่ทรงอนุญาตแก่พระนางปชาบดีโคตมี

7) ทูเตนะอุปสัมปทา หมายถึง การอุปสมบทด้วยทูต เป็นวิธีที่ทรงอนุญาตแก่นางคณิกา (โสเภณี) ชื่อ อชทมกาลิ

8) อัญญาจิกขาอุปสัมปทา หมายถึง การอุปสมบทด้วยการสวด 8 รอบ กล่าวคือ ทำด้วยญัตติจตุตถกรรม 2 ครั้งจากสงฆ์ทั้งสองฝ่าย ได้แก่ จากภิกษุณีสงฆ์ครั้งหนึ่ง และจากภิกษุสงฆ์ครั้งหนึ่ง ซึ่งใช้ในกรณีการอุปสมบทของภิกษุณี

ในปัจจุบัน การบวชทั้ง 8 วิธีนั้น วิธีที่ 1, 4-8 เลิกใช้แล้ว คงเหลือเพียงวิธีที่ 2 และ 3 กล่าวคือ วิธีที่ 2 ใช้สำหรับการบวชเป็นสามเณร ส่วนวิธีที่ 3 ใช้สำหรับการบวชเป็นพระ ดังนั้น พระสงฆ์จึงถือว่าเป็นผู้ถือกำเนิดมาจากการตรัสรู้ของพระพุทธองค์ และพระองค์ก็ได้ใช้การบวชนั้นเป็นรูปแบบของการรับคนเข้ามาในพระพุทธศาสนา เมื่อบวชแล้วก็เรียกว่า พระภิกษุ และเมื่อมีพระภิกษุครบจำนวน 4 รูป ก็เรียกว่าสงฆ์ ดังนั้น สงฆ์จึง ถือว่าเป็นผู้มีอำนาจในการทำสังฆกรรมภายใต้พระธรรมวินัย โดยผลจากการที่สงฆ์มีมติในเรื่องใดเรื่องหนึ่งแล้ว ให้ถือว่าการตัดสินใจของสงฆ์ถือเป็นมติถึงที่สุด ห้ามรื้อฟื้น (วิ.จ. (บาลี) 6/228/254-255; วิ.จ. (ไทย) 6/228/345-346) ใครรื้อฟื้นโดยไม่มีเหตุผลก็จะมีโทษ แต่สามารถทำได้ในบางกรณีเท่านั้น (วิ.ป. (บาลี) 8/341/317-318; วิ.ป. (ไทย) 8/341/520) เพราะเหตุนี้ การที่จะเป็นผู้ปกครองที่มีอำนาจเหนือสงฆ์ว่า “พระพุทธเจ้าข้า เวลานี้พระผู้มีพระภาคทรงพระชราภาพ เป็นผู้เฒ่าสูงอายุ ล่วงกาลผ่านวัยไปโดยลำดับแล้ว พระพุทธเจ้าข้า บัดนี้ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดปล่อยวางประกอบตนอยู่ในธรรมสำหรับอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน โปรดมอบภิกษุสงฆ์ให้ข้าพระพุทธเจ้าเถิด ข้าพระพุทธเจ้าจะปกครองภิกษุสงฆ์” (วิ.จ. (ไทย) 7/336/181) แต่พระพุทธองค์ไม่ทรงอนุญาต จะเห็นได้ว่า “สงฆ์คือศูนย์รวมอำนาจของการปกครอง ดังนั้น หากได้มีอำนาจเหนือสงฆ์ก็จะสามารถควบคุมอำนาจส่วนอื่น ๆ ได้”

4. คณะสงฆ์กับอำนาจในเรื่องของผลประโยชน์ (ลาภสักการะ)

สำหรับที่มาของอำนาจอีกประการหนึ่ง ก็คือ ลาภสักการะ ซึ่งคำว่า ลาภสักการะ นั้น เฉพาะคำว่า ลาภ ตรงกับภาษาบาลีว่า ลาภะ หมายถึง ของที่ได้, การได้มา (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2538) คำว่า ลาภ ตรงกับคำอื่นอีก เช่น คำว่า อามิส หมายถึง เครื่องล่อใจ, เหยื่อ, สิ่งของ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2538) ส่วนคำว่า สักการะ หมายถึง ความเคารพนับถือบูชา เครื่องแสดงความเคารพบูชา (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2538) เช่น เมื่อเวลาพูดถึงลาภ มักจะต่อท้ายด้วยคำว่า สักการะ เสมอ เช่น ลาภสักการะ เป็นต้น ส่วนคำว่า อามิส เป็นคำโดดที่นำมาใช้ในความหมายว่าเป็นสิ่งที่เกิดความอยากหรือล่อใจให้เกิดความอยาก เป็นต้น อนึ่ง คำว่า ลาภ โดยความหมายก็คือ การได้มาซึ่งปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เนื่องจากชีวิตมนุษย์ยุ่งเกี่ยวกับเครื่องล่อใจหรือความจำเป็นขั้นพื้นฐานดังกล่าวเท่านั้น เมื่อนำมารวมกับคำว่า ลาภสักการะ จึงหมายถึง (1) การได้มาซึ่งปัจจัย 4 หรือผลประโยชน์ที่เป็นที่ต้องการและมีความจำเป็น และ (2) การได้รับชื่อเสียงอันเนื่องมาจากคุณความดี หรือการที่มีคนเข้ามาถวายลาภก็ย่อมนำมาซึ่งความเป็นผู้ที่ได้รับสักการะ คือความเคารพนับถืออีกด้วย

เมื่อพิจารณาถึงประเด็นเรื่องอำนาจ จะพบว่า ลาภและสักการะ นี้จัดว่าเป็น “อำนาจอย่างหนึ่งของผู้คนในทุกยุคทุกสมัย” หากว่าใครมีลาภสักการะมาก คนนั้นก็ย่อมจะมี อำนาจและอิทธิพลมาก ด้วยเช่นกัน ดังนั้น ผู้คนจึงแสวงหาลาภสักการะ และเมื่อมีลาภสักการะ ย่อมทำให้เป็นผู้ที่มีอำนาจและอิทธิพลมาก ดังปรากฏในตอนที่พระเทวทัต ร่วมมือกับพระเจ้าอชาตศัตรูยึดอำนาจพระราชชนกของพระองค์ ทำให้ทรงเอาใจพระเทวทัตด้วยการถวายลาภและสักการะจำนวนมาก ดังปรากฏในคำกราบทูลพระพุทธองค์ของเหล่าพระภิกษุว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อชาตศัตรูกุมารเสด็จโดยราชรถ 500 คัน ไปบำรุงพระเทวทัต ทั้งเวลาเย็นเวลาเช้า และรับสั่งให้นำภัตตาหารที่สมควรไปพระราชทาน 500 สำหรับ” (วิ.จ. (ไทย) 7/335/179) เพราะว่า เมื่อมีลาภและสักการะ ย่อมทำให้มีอำนาจ ดังนั้น พระเทวทัตจึงแสวงหาอำนาจเพื่อให้ได้มาซึ่งลาภสักการะ และเมื่อได้รับลาภสักการะ ก็ย่อมกลายเป็นคนที่ดูเหมือนจะมีอำนาจ

บทสรุป

บทความนี้มุ่งวิเคราะห์ “อำนาจ” กับ “การปกครองคณะสงฆ์” โดยชี้ว่า ทั้งสองสิ่งเป็นหัวใจสำคัญของทุกสังคม รวมถึงพระพุทธศาสนา แต่ในพระศาสนา “อำนาจ” มิได้หมายถึงการบังคับหรือครอบงำ หากหมายถึง “ธรรมาธิปไตย” หรืออำนาจแห่งธรรม ที่ตั้งอยู่บน ปัญญา เมตตา และความยุติธรรม เพื่อให้หมู่สงฆ์อยู่ร่วมกันอย่างสงบและมีเอกภาพ เพราะวาระบบการปกครองคณะสงฆ์มีรากฐานตั้งแต่พุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงวาง “สังฆวินัย” เพื่อกำกับพฤติกรรมของภิกษุและรักษาความสามัคคี หลังจากเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระอรหันตสาวกจึงสืบต่อการปกครองโดยยึด พระธรรมวินัยเป็นธรรมนูญสูงสุด และในเวลาต่อมาได้พัฒนาเป็นระบบปกครองรวมศูนย์ภายใต้ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ของไทย ที่ถือหลัก “อุปชฌาย์เป็นใหญ่” โดยให้ผู้มีศีลาจารวัตรและธรรมวินัยดีเป็นผู้นำ ในทางทฤษฎี “อำนาจ” หมายถึง ความสามารถของบุคคลหรือกลุ่มที่จะมีอิทธิพลเหนือผู้อื่นให้กระทำตาม แม้ไม่สมัครใจก็ตาม มีลักษณะสำคัญ เช่น เป็นความสัมพันธ์ทางสังคม เป็นระบบพึ่งพา มีลำดับชั้น และเกี่ยวข้องกับ การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ แหล่งของอำนาจมาจากรางวัล การบังคับ กฎหมาย ความเชี่ยวชาญ บุคลิกภาพ ข่าวสาร หรือสายสัมพันธ์ทางสังคม ส่วนในพระพุทธศาสนา ระบบการปกครองสงฆ์มีพัฒนาการ 3 ระยะคือ 1) พุทธาธิปไตย พระพุทธเจ้าทรงเป็นศูนย์กลางอำนาจสูงสุด ใช้พระธรรมบริหารหมู่สงฆ์อย่างมีธรรมาภิบาล 2) สาวกาธิปไตย ทรงมอบอำนาจให้พระสาวกผู้ใหญ่ช่วยปกครอง โดยยึดหลักอาวุโส ความเคารพ และธรรมวินัย และ 3) สังฆาธิปไตย มอบอำนาจให้คณะสงฆ์ร่วมตัดสินใจ ยึดพระธรรมวินัยเป็นกฎหมายสูงสุด ถือเป็นประชาธิปไตยในเชิงธรรม เพราะพระธรรมวินัยจึงเป็น “ศาสดาแทนพระพุทธเจ้า” และเป็นทั้งกฎหมาย ธรรมนูญการปกครอง มาตราวัดความเป็นชาวพุทธ และหลักฐานแห่งการดำรงอยู่ของพระศาสนาเถรวาท สงฆ์มีอำนาจประกอบสังฆกรรมและตัดสินใจกรรมได้โดยชอบธรรม มติของสงฆ์ถือเป็นที่สุด อย่างไรก็ตาม อำนาจในพระศาสนา ยังสัมพันธ์กับ “ลาภสักการะ” หรือผลประโยชน์และเกียรติยศทางโลก ซึ่งหากใช้โดยไม่ถูกต้องธรรม ย่อมนำไปสู่ความเสื่อม เช่น กรณีพระเทพพัฑฒที่แสวงหาอำนาจเพื่อประโยชน์ส่วนตนนั่นเอง

บรรณานุกรม

- จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2539). พระพุทธศาสนากับสังคมและการเมือง. กรุงเทพมหานคร: ต้นอ่อนแกรมมี.
- จุมพล หนิมพานิช. (2547). การวิเคราะห์นโยบาย: ขอบข่าย แนวคิด ทฤษฎี และกรณีตัวอย่าง. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ดร. โกวิท วงศ์สุรวัดณ์. (2543). พื้นฐานรัฐศาสตร์กับการเมืองในทศวรรษที่ 21. นครปฐม: โรงพิมพ์สำนักส่งเสริมและฝึกอบรมกำแพงแสน.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2538). พจนานุกรมพุทธศาสตร์: ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2543). พุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก 2500. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. (2540). สถาบันและกระบวนการทางการเมืองไทย. กรุงเทพมหานคร:

- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- รังสรรค์ ประเสริฐศรี. (2548). พฤติกรรมองค์การ. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธรรมสาร.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2538). วินัยมุข เล่ม 3. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2550). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาและการปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สุรีย์ มีผลกิจ. (2543). พุทธกิจ 45 พรรษา. กรุงเทพมหานคร: คอมพิวเตอร์ จำกัด.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2555). พระพุทธศาสนาในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เสถียร โปธิ์นันทะ. (2516). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โพธิ์สามต้นการพิมพ์.
- เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์. (2536). ภาวะผู้นำและความขัดแย้ง. กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ไสว จิตเพียร. (2543). “กระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ไทย: ศึกษากรณีปัญหาองค์การตุลาการและวิธีพิจารณาความอาชญากรรมตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505.” วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์ มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- Daft, R. L. (1992). Organization theory and design (4th ed.). Singapore: West.
- Gordon, J. R. (1990). Management and organizational behavior. Massachusetts: Allyn and Bacon.
- Robbins, S. P. (1989). Organization behavior: Concepts, controversies, and applications (4th ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Schein, E. H. (1965). Organizational psychology. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall. Foundations of Modern Psychology Series.
- Simon, H. A. (1957). Models of man. New York: John Wiley; London: Chapman & Hall.
- Sukumar Dutt. (1962). Buddhist Monks and Monasteries of India. Delhi: Motilal Banarsidass Publishing.